

NAVOIY VILOYATIDA EKOTURIZM INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIY MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'NALISHLARI

Kalonov Muxiddin

Navoiy davlat pedagogika universiteti

ORCID: 0000-0001-5152-235X

kalonovmb@gmail.com

Abdurahmonova Shahlo

Navoiy davlat pedagogika universiteti

ORCID: 0009 000769361591

shahloabdurahmonova1301@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Navoiy viloyatida ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirishning hududiy muammolari, mavjud tabiiy-rekreatsion salohiyatdan foydalanish darajasi hamda ekoturizm xizmatlarini tashkil etish bilan bog'liq tashkiliy-iqtisodiy masalalar tahlil qilingan. Hududda transport, muhandislik-kommunikatsiya va servis infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ekoturizm faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgani asoslab berilgan. Shuningdek, ekoturizm obyektlaridan samarali foydalanish, hududiy turizm klasterlarini shakllantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda zamonaviy infratuzilma tizimlarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududlarda barqaror turizmni rivojlantirish va aholi bandligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ekoturizm infratuzilmasi, hududiy ekoturizm, ekologik turizm xizmatlari, turistik-rekreatsion salohiyat, ekoturizm klasteri, ekologik barqarorlik, turizm logistika tizimi, hududiy turizm siyosati, tabiiy turizm resurslari, turizm servis infratuzilmasi, barqaror hududiy rivojlanish, ekologik marshrutlar.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЭКОТУРИЗМА В НАВОИЙСКОЙ ОБЛАСТИ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Калонов Мухиддин

Навоийский государственный педагогический институт

Абдурахмонова Шахло

Навоийский государственный педагогический институт

Аннотация. В данной статье анализируются региональные проблемы развития инфраструктуры экотуризма в Навоийской области, уровень использования существующего природно-рекреационного потенциала, а также организационно-экономические вопросы, связанные с организацией услуг экотуризма. Обосновано, что недостаточное развитие транспортной, инженерно-коммуникационной и сервисной инфраструктуры в регионе оказывает негативное влияние на эффективность экотуризма. Также разработаны научные предложения и практические рекомендации по эффективному использованию объектов экотуризма, формированию региональных туристических кластеров, обеспечению экологической безопасности и развитию современных инфраструктурных систем.

Ключевые слова: инфраструктура экотуризма, региональный экотуризм, услуги экологического туризма, туристско-рекреационный потенциал, кластер экотуризма, экологическая устойчивость, система туристической логистики, региональная туристическая политика, природные туристические ресурсы, туристическая сервисная инфраструктура, устойчивое региональное развитие, экологические маршруты.

REGIONAL PROBLEMS OF DEVELOPING ECOTURISM INFRASTRUCTURE IN THE NAVOI REGION AND WAYS TO SOLVE THEM

Kalonov Muhiddin

Navoi State Pedagogical University

Abdurakhmonova Shahlo

Navoi State Pedagogical University

Abstract. This article analyzes regional problems in developing ecotourism infrastructure in the Navoi region, the level of utilization of existing natural and recreational potential, as well as organizational and economic issues related to the organization of ecotourism services. It has been substantiated that the insufficient development of transport, engineering-communication, and service infrastructure in the region negatively impacts the efficiency of ecotourism. Scientific proposals and practical recommendations have also been developed for the effective use of ecotourism facilities, the formation of regional tourism clusters, ensuring environmental safety, and the development of modern infrastructure systems. The research results will serve to develop sustainable tourism in the regions and increase public employment.

Keywords: ecotourism infrastructure, regional ecotourism, ecotourism services, tourism and recreational potential, ecotourism cluster, environmental sustainability, tourism logistics system, regional tourism policy, natural tourism resources, tourism service infrastructure, sustainable regional development, ecological routes.

Kirish.

Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi xizmatlar tarmog'ining eng jadal rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri sifatida mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda hududlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash zarurati ekoturizmning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini yanada oshirdi. Shu jihatdan ekoturizm nafaqat tabiiy hududlarni muhofaza qilish, balki hududiy infratuzilmani rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, mahalliy aholi daromadlarini oshirish hamda turizm xizmatlari bozorini kengaytirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ekoturizmni samarali rivojlantirish hududlarning tabiiy-rekreatsion salohiyati, ekologik resurslari, transport va servis infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, tabiiy landshaftlar va ekologik obyektlarga boy hududlarda zamonaviy turizm infratuzilmasini shakllantirish, ekologik marshrutlarni tashkil etish, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish hamda xizmatlar sifatini oshirish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish, xususan ekoturizm xizmatlarini kengaytirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. So'nggi yillarda hududlarning turistik salohiyatidan samarali foydalanish, ichki va tashqi turizm oqimini ko'paytirish, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish hamda ekologik turizm xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada tabiiy resurslarga boy hududlardan biri hisoblangan Navoiy viloyati ekoturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Navoiy viloyati o'zining noyob cho'l landshaftlari, tog'oldi hududlari, tabiiy ko'llari, biosfera elementlari va tarixiy-madaniy obyektlari bilan ekoturistik yo'nalishlarni rivojlantirish uchun muhim hududlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, hududda ekoturizm infratuzilmasining yetarli darajada shakllanmaganligi, transport-logistika tizimidagi kamchiliklar, servis xizmatlari sifati pastligi, muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarining cheklanganligi hamda investitsion faollikning sustligi soha rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur maqolada Navoiy viloyatida ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirishning hududiy muammolari tahlil qilinib, mavjud tabiiy-rekreatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligi baholangan hamda sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari bo'yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududlarda barqaror turizm tizimini shakllantirish, ekoturizm xizmatlari samaradorligini oshirish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi.

Ekoturizm va turizm infratuzilmasini rivojlantirish masalalari xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan bo'lib, ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlarda hududiy rivojlanish, ekologik barqarorlik hamda turizm xizmatlari samaradorligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Ekoturizm va uning infratuzilmasini rivojlantirish masalalari zamonaviy turizm iqtisodiyoti va barqaror rivojlanish konsepsiyasining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar ekoturizmning nazariy asoslari, uning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy ta'siri hamda hududiy rivojlanishdagi o'rnini kompleks tahlil qilishga qaratilgan.

Ekoturizmning konseptual asoslari Fennell (2020) tomonidan chuqur yoritilib, u ekoturizmni tabiiy hududlarga mas'uliyatli sayohat qilish, ekologik muhitni asrash va mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga yo'naltirilgan faoliyat sifatida talqin etadi. Muallif ekoturizmni barqaror turizmning muhim tarkibiy qismi sifatida baholab, uning asosiy tamoyillari sifatida tabiiy resurslarni muhofaza qilish va iqtisodiy foyda o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashni ko'rsatadi (Fennell, 2020).

Weaver (2009) ekoturizmni rivojlantirishda infratuzilma tizimining hal qiluvchi rolini ta'kidlab, transport, joylashtirish va servis xizmatlarining o'zaro uyg'unlashgan holda faoliyat yuritishi zarurligini asoslaydi. Shuningdek, Weaver va Lawton (2007) ekoturizm tadqiqotlarining so'nggi yigirma yillikdagi rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilib, sohaning ilmiy-nazariy bazasi kengayib borayotganini qayd etadi.

Ekoturizmning ekologik samaradorligi masalalari Stronza, Hunt va Fitzgerald (2019) tomonidan o'rganilib, ekoturizm ko'plab hollarda tabiatni muhofaza qilish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashi, biroq noto'g'ri boshqaruv sharoitida ekologik bosimni kuchaytirishi mumkinligi asoslab beriladi (Stronza et al., 2019). Shu nuqtai nazardan, Das va Chatterjee (2015) ekoturizmni "universal yechim sifatida emas, balki to'g'ri boshqaruv sharoitida ijobiy natija beruvchi, noto'g'ri boshqaruvda esa ekologik va ijtimoiy muammolarni kuchaytirishi mumkin bo'lgan murakkab tizim" sifatida talqin etadilar (Das & Chatterjee, 2015).

Ekoturizm tushunchasining evolyutsiyasi Donohoe va Needham (2006) tomonidan tahlil qilinib, uning zamonaviy talqinlari va ilmiy yondashuvlari vaqt o'tishi bilan kengayib borayotgani ko'rsatilgan. Sharpley (2006) esa ekoturizmni iste'molchi xulqi nuqtai nazaridan o'rganib, turistlarning motivatsiyasi va talabining ekoturizm rivojiga bevosita ta'sirini asoslab beradi.

MDH mamlakatlari olimlarining ilmiy tadqiqotlarida ekoturizmni rivojlantirish, uning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari, ekologik etikasi hamda hududiy resurslardan samarali foydalanish masalalari keng yoritilgan bo'lib, ushbu tadqiqotlar ekoturizmning nazariy va amaliy asoslarini boyitishga xizmat qilmoqda.

Rossiya Federatsiyasi olimlari Lapochkina, Kosareva va Adashova (2016) ekologik turizmning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilib, Rossiyada ekoturizm asosan tabiiy hududlarni muhofaza qilish va rekreatsion xizmatlarni rivojlantirishga yo'naltirilganini ta'kidlaydilar. Mualliflar ekologik turizmning barqaror rivojlanishi uchun davlat siyosati va hududiy boshqaruv mexanizmlarining muhim rol o'ynashini asoslab beradilar (Lapochkina et al., 2016).

Gazizova, Fahrudanova va Titova (2019) esa Qozog'iston misolida barqaror ekoturizmning hayotiy siklini o'rganib, ekoturizm rivojlanishi bosqichma-bosqich amalga oshirishini, bunda resurslardan foydalanish, infratuzilma shakllanishi va ekologik cheklovlar o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatadilar (Gazizova et al., 2019). Ushbu yondashuv ekoturizmni tizimli jarayon sifatida baholashga imkon beradi.

Bolgibaev (2018) ekologik turizm rivojida ekologik etikaning o'rni masalasiga e'tibor qaratib, turistik faoliyatda ekologik mas'uliyat va tabiatga nisbatan axloqiy yondashuv asosiy omillardan biri ekanligini ta'kidlaydi (Bolgibaev, 2018). Bu esa ekoturizmning nafaqat iqtisodiy, balki axloqiy va madaniy jihatlarini ham o'z ichiga olishini ko'rsatadi.

Joxova va Sazonov (2005) ekoturizmning turistik biznesdagi mohiyatini tahlil qilib, uni tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga asoslangan maxsus turizm turi sifatida talqin etadilar hamda uning iqtisodiy samaradorligini oshirishda xizmatlar sifatining ahamiyatini alohida qayd etadilar (Joxova & Sazonov, 2005).

Markaziy Osiyo davlatlari tajribasi doirasida Osmonbekova, Torobekova va Amanbaeva (s.a.) Qirg'iziston hududlarida ekoturizmning asosiy turlarini tahlil qilib, tog' va tabiiy landshaftlarga asoslangan ekoturizm yo'nalishlari mintaqa uchun eng istiqbolli yo'nalishlardan biri ekanligini asoslaydilar. Mualliflar hududiy rekreatsion salohiyatdan foydalanishda infratuzilma va logistika tizimi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydilar.

Rizhenkov (2021) Rossiyada ekoturizmni "yashil iqtisodiyot" elementi sifatida o'rganib, ekologik turizm iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashda muhim instrument ekanligini qayd etadi (Rizhenkov, 2021).

Xalilov (2020) esa Ozarbayjonda ekoturizm obyektlarini tasniflash va rivojlantirish istiqbollari tahlil qilib, tabiiy va antropogen resurslar asosida ekoturizmni diversifikatsiya qilish zarurligini asoslaydi (Xalilov, 2020).

O'zbekistonlik mutaxassislarining ilmiy tadqiqotlarida turizm va ekoturizmni rivojlantirishning hududiy xususiyatlari, rekreatsion resurslardan foydalanish samaradorligi hamda infratuzilma muammolari keng yoritilgan bo'lib, ushbu ishlarda hududiy rivojlanishning iqtisodiy va tashkiliy jihatlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Boboev (2017) Buxoro viloyatida turizmni rivojlantirish masalalarini tahlil qilib, hududiy turistik salohiyatdan samarali foydalanishda infratuzilma, servis sifati va investitsion muhit hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi (Boboev, 2017). Ushbu yondashuv ekoturizm infratuzilmasi uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida Eshtayev va Matkarimov (2023) turizmni rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganib, hududning tabiiy resurslari katta salohiyatga ega bo'lsa-da, infratuzilma va logistika tizimidagi cheklovlar rivojlanishni sekinlashtirayotganini qayd etadilar (Eshtayev & Matkarimov, 2023).

Tojiboev (2021) Farg'ona vodiysida rekreatsion turizmni rivojlantirish masalalarini o'rganib, hududiy turizmni rivojlantirishda tabiiy resurslar bilan bir qatorda transport va xizmat ko'rsatish infratuzilmasining muhimligini asoslab beradi (Tojiboev, 2021).

Abduhamidov va Mahmudova (2022) O'zbekistonda rekreatsion turizmni rivojlantirish istiqbollari tahlil qilib, ekologik va rekreatsion turizmni kengaytirish orqali hududiy iqtisodiy o'sishni ta'minlash mumkinligini ko'rsatadilar (Abduhamidov & Mahmudova, 2022).

Matyakubov va Yusubov (2018) turistik resurslar va marshrutlarning turizmni rivojlantirishdagi rolini o'rganib, samarali turistik marshrutlar hududiy turizm oqimini oshirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydilar (Matyakubov & Yusubov, 2018).

Safarov va Rizaev (2021) O'zbekistonda ekoturizmning imkoniyatlari va istiqbollarini tahlil qilib, mamlakatning tabiiy-ekologik salohiyati yuqori ekanligini, biroq infratuzilma va boshqaruv tizimida islohotlar zarurligini qayd etadilar (Safarov & Rizaev, 2021).

Niyozov (2022) ekoturizmni rivojlantirish istiqbollarini o'rganib, ekoturizmning barqaror iqtisodiy rivojlanish va ekologik muvozanatni ta'minlashdagi rolini asoslab beradi (Niyozov, 2022). Xuddi shuningdek, Tohirov (2017) ekoturizmning rivojlanish imkoniyatlarini tahlil qilib, O'zbekiston hududlarida tabiiy resurslardan samarali foydalanish muhimligini ta'kidlaydi (Tohirov, 2017).

Naumenko (2013) O'zbekistonda ekoturizm rivojlanishining muammolari va istiqbollarini o'rganib, asosiy to'siqlar sifatida infratuzilma yetishmasligi, investitsiya muhitining zaifligi va xizmatlar sifatining pastligini ko'rsatadi (Naumenko, 2013).

Shuningdek, Akhtamova va Elamanov (2022) ekoturizmni tashkil etish va rivojlantirishdagi muammolarni tahlil qilib, boshqaruv tizimini takomillashtirish zarurligini asoslaydilar (Akhtamova & Elamanov, 2022). Alimov (2016) esa Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida ekoturizmni rivojlantirish istiqbollari va muammolarini o'rganib, hududiy yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi (Alimov, 2016).

Xorijiy, MDH va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ekoturizmni rivojlantirish tabiiy resurslar salohiyatiga tayanishi bilan birga, eng avvalo, rivojlangan infratuzilma, samarali boshqaruv tizimi va hududiy siyosat bilan uzviy bog'liq murakkab jarayon hisoblanadi. Ilmiy manbalarda ekoturizmning barqaror rivojlanishdagi o'rni, uning ekologik xavfsizlikni ta'minlash va hududiy iqtisodiyotni faollashtirishdagi ahamiyati keng yoritilgan bo'lsa-da, aynan hududiy infratuzilma muammolari va ularni kompleks bartaraf etish masalalari yetarli darajada chuqur o'rganilmagan. Shu bois, Navoiy viloyatida ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirishning hududiy muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'nalishlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi, chunki bu hududning mavjud tabiiy-rekreatsion salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish va barqaror turizm tizimini shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur maqolada Navoiy viloyatida ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirishning hududiy muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'nalishlarini asoslashda tizimli, tahliliy va qiyosiy yondashuvlar qo'llanildi. Tadqiqot ekoturizm infratuzilmasini transport, servis va muhandislik-kommunikatsiya tizimlari bilan o'zaro bog'liq yaxlit iqtisodiy-ekologik tizim sifatida o'rganishga asoslandi. Shuningdek, statistik ma'lumotlarni umumlashtirish, guruhlash hamda induksiya va deduksiya usullari orqali hududning ekoturistik salohiyati va mavjud infratuzilma holati tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil yordamida Navoiy viloyatining ko'rsatkichlari respublika va xorijiy tajriba bilan solishtirildi, natijada asosiy muammolar va rivojlanishdagi tafovutlar aniqlandi. Tadqiqotning axborot bazasini rasmiy statistik ma'lumotlar, ilmiy adabiyotlar hamda soha bo'yicha strategik va me'yoriy hujjatlar tashkil etadi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida ekoturizm sohasi qisqa davr ichida yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish, hududiy rivojlanishni jadallashtirish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Boy tabiiy-landshaft resurslari, biologik xilma-xillik va noyob ekologik hududlarga ega bo'lgan mamlakatimizda ham ekoturizm salohiyatidan samarali foydalanish orqali makroiqtisodiy barqarorlik va barqaror rivojlanishga erishish imkoniyatlari yuqori hisoblanadi. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti va hukumati tomonidan ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirish, tabiiy hududlarni muhofaza qilish hamda ekologik yo'nalishdagi turistik xizmatlarni kengaytirishga qaratilayotgan chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb

etmoqda. Mazkur yo'nalishni yanada rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy o'sishni ta'minlash, balki atrof-muhit muhofazasi va aholi bandligini oshirish imkoniyatlari ham kengayadi.

Hududlarning ekoturistik-rekreatsion salohiyatini kompleks baholashda iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy yondashuvlardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mavjud ekoturistik resurslarni iqtisodiy baholash hududning tabiiy resurslaridan samarali va barqaror foydalanish darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Bu esa hududning haqiqiy va potensial ekoturistik imkoniyatlarini baholash, investitsiya jozibadorligini oshirish hamda raqobatbardosh turistik mahsulotlarni shakllantirish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ekoturizm nuqtai nazaridan ekologik baholashni kompleks tahlilning asosiy tarkibiy qismi sifatida kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki hududning ekologik holati, tabiiy muhitning saqlanganlik darajasi, antropogen bosim va ekologik xavfsizlik omillari ekoturizm faoliyati samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ekologik jihatdan barqaror hududlar ekoturistlar uchun jozibadorlikni oshiradi hamda tabiiy ekotizimlarni asrash bilan bir vaqtning o'zida iqtisodiy foyda olish imkoniyatini ta'minlaydi.

Ta'kidlash joizki, ekoturistik-rekreatsion resurslar va ularning alohida elementlarini baholash mezonlari hududning tabiiy-geografik xususiyatlari, biologik xilma-xilligi, ekologik holati, tarixiy-madaniy merosi hamda mavjud iqtisodiy ustuvorliklariga qarab farq qilishi mumkin. Shu sababli, hududlarning ekoturistik salohiyatini baholashda kompleks va integratsiyalashgan yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda ekoturistik-rekreatsion xizmatlar bozori rivojlanishining samaradorligini unda dam oluvchilar sonining oshishi, ekologik yo'nalishdagi xizmatlar hajmining kengayishi hamda hududiy turizm infratuzilmasining rivojlanish darajasi orqali baholash mumkin. Ayniqsa, ekologik toza hududlarda dam olishga bo'lgan talabning ortib borishi ekoturizmning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda.

O'zbekistonda ekoturistik-rekreatsion xizmatlar bozori rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishdan avval uning joriy holatini baholash maqsadida SWOT tahlil amalga oshirildi. Mazkur tahlil ekoturistik xizmatlar bozorining kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlari hamda rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan xatarlarni aniqlash imkonini beradi. SWOT tahlilning har bir omillar guruhi hududlarning ekologik barqarorligi, turistik jozibadorligi va raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekistonda ekoturistik xizmatlar bozorining kuchli jihatlari sifatida rekreatsiya obyektlari joylashgan hududlarning yuqori tabiiy-geografik va ekologik salohiyati, biologik xilma-xillikning mavjudligi, ekologik dam olish maskanlari sonining ortib borayotgani hamda ekologik turizm xizmatlariga bo'lgan talabning o'sib borayotgani qayd etildi. Shuningdek, hududlarda ekoturizm xizmatlarini tashkil etish bo'yicha malakali mutaxassislar va xizmat ko'rsatish subyektlarining shakllanib borayotgani ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

Biroq, mavjud tabiiy va ekologik salohiyatdan to'liq foydalanilmayotganligi, ayrim ekoturistik obyektlardagi infratuzilmaning xalqaro ekologik standartlarga mos emasligi, hududlar to'g'risidagi axborotlarning yetarli darajada targ'ib qilinmayotganligi hamda ekologik xizmatlar klasterlarining sust rivojlanganligi bozorning zaif tomonlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ekologik xavfsizlik talablariga to'liq rioya etilmasligi va xizmatlar sifatining past darajasi hududlarning investitsion jozibadorligini kamaytiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

Mavjud imkoniyatlar sifatida mamlakatda ichki va tashqi ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatining faollashuvi, ekologik turizm sohasining investitsion jozibadorligini oshirish, yangi ekologik marshrutlarni tashkil etish hamda "yashil" xizmatlar klasterlarini shakllantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish, ekologik muammolarning kuchayishi hamda xalqaro turizm bozoridagi raqobatning ortishi ekoturistik

xizmatlar bozori rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan asosiy xatarlar qatoriga kiradi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyotning turizm va rekreatsiya kabi yo'nalishlarini klaster yondashuvi asosida rivojlantirish hududiy raqobatbardoshlikni oshirish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va xizmatlar integratsiyasini kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, mamlakatimiz hududlarida ekoturistik-rekreatsion obyektlardan samarali foydalanish yo'nalishlaridan biri sifatida ekologik xizmatlar klasterlarini shakllantirish asosida bozorni rivojlantirish istiqbolli yo'nalish sifatida baholanmoqda.

Hozirgi kunda ekoturistik xizmatlar bozori tarkibini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu tizimdagi korxonalarining aksariyati yagona ekologik klaster tizimi asosida faoliyat yuritmaydi. Asosiy xizmatlar atrofida shakllangan qo'shimcha xizmatlar ko'proq talab ta'sirida mustaqil va stixiyali ravishda rivojlangan. Natijada, ekoturistik obyektlar atrofidagi infratuzilma tizimlari o'zaro integratsiyalashmagan, ekologik standartlar asosida yagona tizim sifatida shakllanmagan holda faoliyat olib bormoqda. Bu holat, bir tomondan, xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning bozor talabiga moslashuvchanligini pasaytirsa, ikkinchi tomondan, ekoturistlarning ekologik xavfsiz va sifatli xizmatlarga bo'lgan talabini to'liq qondirilmasligiga olib kelmoqda. Natijada esa hududlarning ekoturistik jozibadorligi va raqobatbardoshligi pasaymoqda.

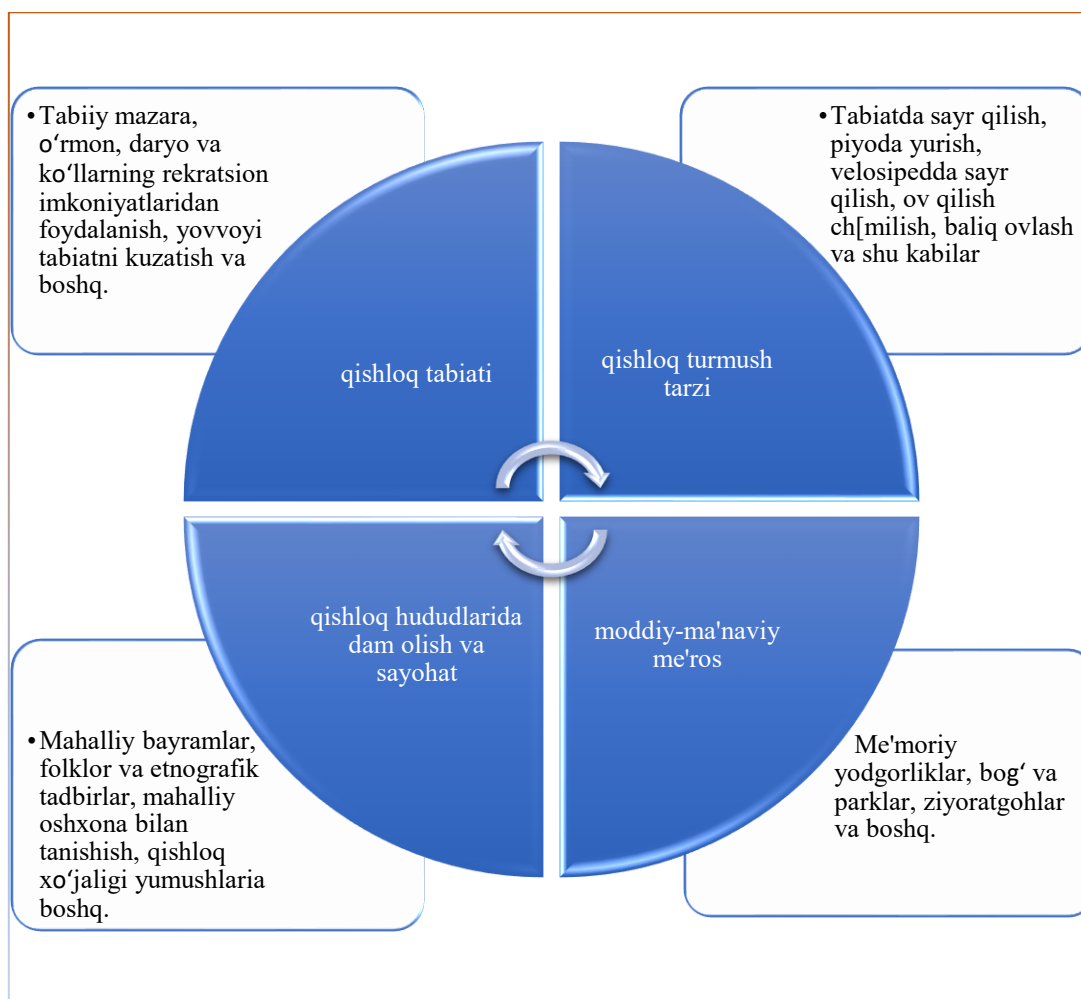
1-jadval

O'zbekistonda ekoturistik-rekreatsion xizmatlar bozorining SWOT tahlili

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
1. Ekoturizm obyektlari mavjud bo'lgan hududlarning yuqori tabiiy-geografik va ekologik salohiyatga egaligi;	1. Mavjud tabiiy va ekologik salohiyatdan to'liq hamda samarali foydalanilmayotganligi;
2. Ekoturistik hududlarda rekreantlar uchun turar joy va dam olish maskanlarining mavjudligi;	2. Ayrim ekoturistik obyektlardagi turar joy va xizmatlarning xalqaro ekologik standartlarga mos emasligi;
3. Ekoturizm obyektlarida madaniy-maishiy, sog'lomlashtirish va ekologik dam olish xizmatlarining shakllanganligi;	3. Ekoturistik hududlar va ularda ko'rsatiladigan xizmatlar to'g'risidagi axborot va reklama tizimining yetarli rivojlanmaganligi;
4. Aholining ekologik toza hududlarda dam olish va sayohat qilishga bo'lgan talabining ortib borayotganligi;	4. Ekoturizm obyektlari joylashgan hududlarda transport, kommunikatsiya va ekologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi;
5. Ekoturizm va rekreatsion xizmatlar yo'nalishida faoliyat yurituvchi mutaxassislar va tadbirkorlik subyektlarining mavjudligi.	5. Ekologik xizmatlar klasterlari va hududiy integratsiya mexanizmlarining sust rivojlanganligi hamda xizmatlar sifati darajasining pastligi.
Imkoniyatlar	Xatarlar
1. Ichki va tashqi ekoturizmni rivojlantirish bo'yicha davlat siyosatining ustuvor yo'nalish sifatida shakllanayotganligi;	1. Ekoturizm va rekreatsiya bozori bilan bog'liq davlat iqtisodiy siyosatidagi o'zgarishlar;
2. Ekoturizm sohasining investitsion jozibadorligini oshirish imkoniyatlari;	2. Xalqaro turizm bozorida kuchli xorijiy kompaniyalar bilan raqobatning ortishi;
3. Yangi ekologik marshrutlar, "yashil" xizmatlar va rekreatsion xizmatlar bazasini kengaytirish imkoniyatlari;	3. Raqobatchilar sonining ortishi natijasida xizmatlar bozori va daromadlarning qayta taqsimlanishi;
4. Ekoturistik klasterlarni shakllantirish va yangi loyihalarni amalga oshirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyati;	4. Iqlim o'zgarishi, ekologik muammolar va tabiiy resurslardan noo'rin foydalanish natijasida ekoturistik hududlarning jozibadorligi pasayishi;
5. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar va biologik xilma-xillikdan samarali foydalanish asosida barqaror turizmni rivojlantirish imkoniyati.	5. Ekologik xavfsizlik talablariga rioya qilinmasligi natijasida tabiiy ekotizimlarga zarar yetkazilish xavfi.

Qishloq turizmi ekoturizmning muhim tarkibiy yo'nalishlaridan biri sifatida tabiat qo'ynida hordiq chiqarish, ekologik toza muhitdan bahramand bo'lish hamda milliy va mahalliy turmush tarzini yaqindan o'rganishni istovchi aholi orasida tobora ommalashib bormoqda. Ayniqsa, o'ziga xos tabiiy landshaftlar, biologik xilma-xillik, sokin ekologik muhit hamda noyob madaniy-ma'naviy qadriyatlar bilan tanishishga intiluvchi shahar aholisi uchun qishloq ekoturizmi muhim rekreatsion ahamiyat kasb etadi. Ushbu turizm yo'nalishi orqali turistlar nafaqat qishloq hayoti va an'anaviy turmush tarzini yaqindan kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, balki tabiatni muhofaza qilish, ekologik madaniyatni shakllantirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish jarayonlarida ham ishtirok etadilar.

Shu bilan birga, qishloq ekoturizmi hududlarning ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Mazkur yo'nalish mahalliy aholi uchun qo'shimcha daromad manbalarini yaratish, yangi ish o'rinlarini tashkil etish, milliy hunarmandchilik va an'anaviy xizmat turlarini rivojlantirish bilan bir qatorda, tabiiy ekotizimlarni saqlash va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga ham yordam beradi. Natijada qishloq hududlarining turistik jozibadorligi oshib, hududlarda "yashil iqtisodiyot" tamoyillariga asoslangan barqaror ekoturizm tizimini rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi.

1-rasm. Ekoturizmning imkoniyatlari

Qishloq ekoturizmini rivojlantirishdan eng avvalo qishloq hududlarida istiqomat qiluvchi aholi iqtisodiy naf ko'radi. Ekologik toza muhitda joylashgan turar joy xizmatlari, mahalliy ovqatlanish xizmatlari, ekskursiyalar hamda boshqa ekoturistik xizmatlarni taqdim etish orqali olinadigan qo'shimcha daromadlar qishloq aholisining moddiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu daromadlarni esa qishloq hududlarining ekologik

infratuzilmasini yaxshilash, ijtimoiy obyektlarni rivojlantirish, ta'lim va sog'liqni saqlash kabi ustuvor yo'nalishlarga yo'naltirish mumkin. Shu tariqa, qishloq ekoturizmi hududlarda barqaror rivojlanish va turmush darajasini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, qishloq ekoturizmi hududning madaniy va tabiiy merosini saqlash hamda uni keng targ'ib qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Ekoturistlar ko'pincha milliy hunarmandchilik mahsulotlari, an'anaviy ekologik mahsulotlar, mahalliy oshxona va tabiiy oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish, shuningdek, ekologik va madaniy tadbirlarda ishtirok etishga katta qiziqish bildiradilar. Bu esa nafaqat an'anaviy bilim va ko'nikmalarni asrab-avaylashga, balki ularni zamonaviy ekoturizm talablariga mos ravishda rivojlantirishga ham imkon beradi. Natijada, mahalliy aholi uchun qo'shimcha ish o'rinlari yaratiladi va qishloq hududlarining ekologik hamda iqtisodiy barqarorligi mustahkamlanadi.

Qishloq xo'jaligini rivojlantirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar sharoitida qishloq ekoturizmi mahalliy ekologik toza oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabni rag'batlantirishga muhim hissa qo'shadi. Ekoturistik oqimning ortishi natijasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sayyohlarga to'g'ridan-to'g'ri sotish, shuningdek, mehmon uylarini, restoran va kafelarni tabiiy, organik va ekologik toza masalliqlar bilan ta'minlash fermerlar va tomorqa xo'jaliklari uchun barqaror qo'shimcha daromad manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, qishloq ekoturizmi ekologik toza dehqonchilik, organik mahsulot yetishtirish va barqaror agrotexnologiyalarni keng targ'ib qilish hamda amaliyotga joriy etishga turtki beradi.

Biroq, qishloq ekoturizmini rivojlantirish bilan bog'liq bir qator ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy xatarlar mavjudligini ham inobatga olish lozim. Rejalashtirish va boshqaruv jarayonlarida ekologik me'yorlarga rioya etilmasa, bu tabiiy resurslarning degradatsiyasiga, biologik xilma-xillikning qisqarishiga hamda landshaftlarning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, nazoratsiz rivojlanish mahalliy madaniy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatib, an'anaviy qadriyatlarning yemirilishi yoki madaniy assimilyatsiya jarayonlarini kuchaytirishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli, qishloq ekoturizmini rivojlantirishda ekologik barqarorlik, ijtimoiy mas'uliyat va madaniy merosni asrash tamoyillariga asoslangan kompleks yondashuvni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, ilmiy asoslangan va to'g'ri tashkil etilgan yondashuv sharoitida qishloq ekoturizmi qishloq hududlarining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi kuchli iqtisodiy vositaga aylanishi mumkin. U nafaqat yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi, balki ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi, madaniy merosni saqlaydi hamda qishloq xo'jaligining innovatsion va barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, qishloq ekoturizmi shahar va qishloq hududlari o'rtasida o'zaro tajriba va bilim almashinuvini kuchaytiruvchi muhim ijtimoiy-iqtisodiy platforma sifatida ham namoyon bo'ladi. Qishloq hududlariga tashrif buyuruvchi ekoturistlar zamonaviy va an'anaviy dehqonchilik usullari, noyob ekologik amaliyotlar hamda hududiy rivojlanish tajribalari bilan tanishadilar. Bu esa ilg'or tajribalarni boshqa hududlarda moslashtirish va joriy etish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda hududlararo barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, xususan Italiya, Fransiya va Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, qishloq ekoturizmi samarali rivojlangan sharoitda u iqtisodiyotning mustaqil va barqaror sektoriga aylanishi mumkin. Ushbu mamlakatlarda qishloq ekoturizmining rivojlanishi natijasida nafaqat qishloq aholisi daromadlari oshgan, balki tabiiy landshaftlar va ekologik tizimlarni muhofaza qilish, infratuzilmani ekologik tamoyillar asosida modernizatsiya qilish ham ta'minlangan. Shu jihatdan, Gretsiya va Kipr bugungi kunda xalqaro miqyosda ekoturizm va qishloq turizmi uyg'un rivojlangan yetakchi davlatlar qatorida e'tirof etiladi.

Qishloq ekoturizmining asosiy afzalliklari ilmiy adabiyotlarda quyidagi yo'nalishlarda izohlanadi: birinchidan, qishloq hududlarining ekologik obodonlashtirilishi va barqaror infratuzilmaning shakllanishi ta'minlanadi; ikkinchidan, ishsizlik darajasi kamayib, ekologik

yo'nalishdagi yangi ish o'rinlari yaratilishi rag'batlantiriladi; uchinchi, nisbatan past investitsion xarajatlar evaziga aholi daromadlarining o'sishi va turmush darajasining yaxshilanishi kuzatiladi; to'rtinchidan, kichik biznes va oilaviy ekoturistik tadbirkorlik shakllarining rivojlanishi uchun qulay ekologik va iqtisodiy muhit yaratiladi.

Shuningdek, qishloq ekoturizmi ekologik barqarorlikni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Tabiiy landshaftlarning saqlanishi, biologik xilma-xillikni muhofaza qilish, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish va ularni joyida realizatsiya qilish orqali resurslardan oqilona foydalanish tamoyillari kuchayadi. Bundan tashqari, mahalliy madaniy meros, urf-odatlar, folklor va xalq hunarmandchiligi kabi an'anaviy qadriyatlarning saqlanib qolishi va ommalashuvi ham qishloq ekoturizmining muhim ijobiy natijalaridan biri hisoblanadi.

Yana bir muhim jihat shundaki, qishloq ekoturizmi mahalliy byudjetlar daromadlarini oshirishga xizmat qiladi hamda katta hajmdagi davlat investitsiyalarini talab qilmaydi. Aksariyat holatlarda bu soha xususiy sektor va oilaviy tadbirkorlik asosida ekologik mas'uliyat tamoyillari bilan rivojlanadi, bu esa investitsiyalarning nisbatan tezroq o'zini qoplashiga imkon yaratadi. Shu sababli, qishloq ekoturizmi hududiy barqaror rivojlanish siyosatida muhim va istiqbolli yo'nalish sifatida qaraladi.

Qishloq ekoturizmini rivojlantirish orqali qishloq tadbirkorligini kengaytirishda oilaviy mehmon uylari, xostel, o'tovli oromgoh hamda chodirli oromgohlarni tashkil etish muhim o'rin tutadi. Ushbu turistik joylashtirish shakllari nafaqat ekologik toza muhitda dam olish imkonini yaratadi, balki qishloq hududlarida kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, ekoturizm tamoyillariga asoslangan xizmatlar mahalliy aholining tabiiy resurslardan barqaror foydalanish orqali daromad topish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Oilaviy mehmon uyi - bu uy egasining oila a'zolari bilan birga yashash tamoyili asosida bir vaqtning o'zida 10 nafargacha tashrif buyuruvchilarga (ekoturistlarga) vaqtincha yashash va (yoki) ovqatlanish xizmatlarini ko'rsatuvchi, shuningdek, har bir yashovchi shaxsga 3 kvadrat metr hisobidan to'g'ri keladigan turar joy maydoniga ega bo'lgan xususiy uy-joy obyekti hisoblanadi. Ekoturizm nuqtai nazaridan bunday uylar mahalliy muhitga minimal ta'sir ko'rsatgan holda sayyohlarga autentik qishloq hayotini yaqindan his qilish imkonini beradi.

O'tovli ekoturistik oromgoh esa yengil tabiiy xomashyodan konussimon shaklda yasalgan, ko'chmanchi xalqlarning tarixiy va madaniy merosi bilan tanishishga qaratilgan, tashrif buyuruvchilarga vaqtincha yashash va ovqatlanish xizmatlarini ko'rsatuvchi, sanitariya-gigiyena sharoitlari ta'minlangan etnik-uslubdagi ekologik turistik baza hisoblanadi. Chodirli oromgoh esa qismlarga ajratiladigan va yig'iladigan matoli boshpana (chodir)lardan iborat bo'lib, tabiiy muhitga minimal aralashuv asosida dam olish va ekologik turizm xizmatlarini taqdim etishga xizmat qiladi.

Hududlar kesimida eng ko'p oilaviy mehmon uylari Toshkent viloyati (878), Namangan viloyati (641), Samarqand viloyati (352) va Farg'ona viloyatida (259) tashkil etilgan bo'lsa, eng kam ko'rsatkichlar Sirdaryo viloyati (15) hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida (45) qayd etiladi. Bu holat ekoturizm infratuzilmasining hududiy nomutanosib rivojlanganligini ko'rsatadi va ayrim hududlarda katta ekologik-turistik salohiyatdan yetarli foydalanilmayotganini bildiradi.

Qishloq ekoturizmi orqali tadbirkorlikni rivojlantirish jarayoni tizimli yondashuvni talab etadi. Birinchi bosqichda aholi o'rtasida ekoturizmning iqtisodiy va ekologik afzalliklari bo'yicha tushuntirish va targ'ibot ishlari olib boriladi hamda tashabbuskorlar aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda strategik rejalashtirish amalga oshirilib, ekoturizm, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalari o'rtasidagi o'zaro integratsiya mexanizmlari ishlab chiqiladi. Uchinchi bosqichda moliyalashtirish masalalari hal etilib, ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash instrumentlari shakllantiriladi. To'rtinchi bosqichda esa ekoturistik mahsulotlar yaratiladi va ularning bozorda ilgari surilishi ta'minlanadi. Mazkur bosqichlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ekoturizmning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Qishloq ekoturizmini barqaror rivojlantirish va uning qishloq tadbirkorligining muhim yo'nalishi sifatida mustahkamlanishi uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Jumladan, ekologik turizmni qo'llab-quvvatlovchi mustahkam normativ-huquqiy baza yaratish, davlat dasturlarini ishlab chiqish, hududlarning ekoturistik resurslarini to'liq inventarizatsiya qilish, ekologik klasterlarni shakllantirish hamda ulardan samarali foydalanish muhimdir. Shuningdek, moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, jumladan grantlar, subsidiyalar va mikromoliyalashtirish vositalarini kengaytirish, ekoturizm sohasida malakali kadrlar tayyorlash va xalqaro tajribani milliy amaliyotga tatbiq etish ham ushbu sohani rivojlantirishning asosiy omillari hisoblanadi.

Xulosa va takliflar.

Navoiy viloyatida ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirish jarayonida mavjud hududiy muammolarni kompleks yondashuv asosida bartaraf etish maqsadga muvofiqdir. Xususan, viloyatning tabiiy-geografik imkoniyatlari (Qizilqum cho'li, Nurota tog' tizmalari, ekologik noyob hududlar) yuqori bo'lishiga qaramasdan, infratuzilma, logistika va xizmat ko'rsatish tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy cheklovchi omil hisoblanadi.

Birinchiidan, ekoturizm obyektlariga olib boruvchi transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish zarur. Bunda ichki yo'llarni ta'mirlash, ekologik marshrutlar tashkil etish hamda "eko-yo'laklar" tizimini joriy etish orqali hududlarning mavjud turistik salohiyatidan samarali foydalanish mumkin.

Ikkinchiidan, ekoturizm xizmatlarini klaster yondashuvi asosida rivojlantirish lozim. Navoiy viloyatida mehmon uylari, ekologik lagerlar, gid xizmatlari va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetkazib beruvchi subyektlarni yagona ekoturistik klasterga birlashtirish xizmatlar integratsiyasini kuchaytiradi hamda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Uchinchiidan, ekologik infratuzilmani rivojlantirish, ya'ni chiqindi boshqaruvi, suv ta'minoti, qayta tiklanuvchi energiya manbalari (quyosh panellari) va sanitariya-gigiena sharoitlarini yaxshilash orqali ekoturizm obyektlarining xalqaro standartlarga mosligini ta'minlash zarur.

To'rtinchiidan, hududning ekoturistik brendini shakllantirish va raqamli marketing tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Navoiy viloyatining ekologik resurslari haqida yagona raqamli platforma yaratish, GIS xaritalar va mobil ilovalar orqali turistlarni jalb etish samarali natija beradi.

Beshinchiidan, mahalliy aholini ekoturizmga jalb qilish va ularning tadbirkorlik salohiyatini oshirish uchun maxsus o'quv dasturlari va treninglar tashkil etish lozim. Bu orqali oilaviy mehmon uylari, agroekoturizm va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlanadi.

Oltinchiidan, ekologik barqarorlikni ta'minlash maqsadida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda (qo'riqxonalar va milliy bog'lar atrofida) qat'iy ekologik monitoring tizimini joriy etish zarur. Bu biologik xilma-xillikni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

Adabiyotlar/Jumepamypa/References:

Das, M. and Chatterjee, B. (2015) 'Ecotourism: A panacea or a predicament?', *Tourism Management Perspectives*, 14, pp. 3–16.

Donohoe, H.M. and Needham, R.D. (2006) 'Ecotourism: The evolving contemporary definition', *Journal of Ecotourism*, 5(3), pp. 192–210.

Fennell, D.A. (2020) *Ecotourism. 5th edn.* Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 672 p.

Hall, D. (2004) 'Rural tourism development in southeastern Europe: Transition and the search for sustainability', *International Journal of Tourism Research*, 6(3), pp. 165–176.

Sharpley, R. (2006) 'Ecotourism: A consumption perspective', *Journal of Ecotourism*, 5(1–2), pp. 7–22.

Stronza, A.L., Hunt, C.A. and Fitzgerald, L.A. (2019) 'Ecotourism for conservation?', *Annual Review of Environment and Resources*, 44(1), pp. 229–253.

Weaver, D.B. and Lawton, L.J. (2007) 'Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research', *Tourism Management*, 28(5), pp. 1168–1179.

Абдухамидов, А.С. и Махмудова, А.П. (2022) 'Ўзбекистонда рекреацион туризмни ривожлантириш истиқболлари', *Builders of the Future*, 2(2), pp. 31–38.

Ахтамова, М.Э. и Эламанов, А.Э. (2022) 'Проблемы организации и развития экотуризма в Узбекистане', *Journal of Marketing, Business and Management*, 1(3), pp. 130–133.

Бельгибаев, М.Е. (2018) 'Экологическая этика и развитие экологического туризма', *Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time*, pp. 378–384.

Бобоев, А.Ч. (2017) 'Бухорода туризмни ривожлантириш масалалари', *Интернаука*, 8(12), Часть 3, p. 64.

Газизова, А.А., Фахруденова, И.Б. и Титова, М.А. (2019) 'Жизненный цикл устойчивого экотуризма (на примере Казахстана)', *Вестник науки и образования*, № 1-1(55), сс. 69–72.

Жохова, В.В. и Сазонов, В.Г. (2005) 'Сущность экотуризма в туристическом бизнесе', *Труды Дальневосточного государственного технического университета*, № 140, сс. 130–135.

Лапочкина, В.В., Косарева, Н.В. и Адашова, Т.А. (2016) 'Экологический туризм в России: тенденции развития', *Международный научно-исследовательский журнал*, № 5-1(47), сс. 100–105.

Матякубов, У.Р. и Юсубов, И.И. (2018) 'Туризмни ривожлантиришда туристик ресурслар ва маршрутларнинг роли', *Хоразм Маъмур академияси ахборотномаси*, p. 67.

Науменко, О.А. (2013) 'Перспективы и проблемы развития экотуризма в Узбекистане', *Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях*, pp. 156–166.

Ниёзов, С.С. (2022) 'Перспективы развития экотуризма в Узбекистане', *Актуальные вопросы гуманитарных наук: теория, методика, практика*, pp. 378–383.

Осмонбекова, Р.Б., Торобекова, Т.А. и Аманбаева, Ч.Ш. (n.d.) 'Основные виды экотуризма для туристско-рекреационного использования территории Кыргызстана', *Актуальные научные исследования в современном мире*, pp. 146–152.

Рыженков, А.Я. (2021) 'О тенденциях и перспективах развития в России экологического туризма как элемента «зеленой» экономики', *Юридический вестник Кубанского государственного университета*, № 4, сс. 38–45.

Сафаров, А.И. и Ризаев, И.И. (2021) 'Возможности и перспективы экотуризма в Узбекистане', *Экономика и управление гостеприимством территории*, pp. 123–127.

Тожибоев, У.У. (2021) 'Фарғона водийсида рекреацион туризмни ривожлантириш масалалари', *Экономика и социум*, № 12-2(91), сс. 607–610.

Тохилов, Ж.Р. (2017) 'Возможности развития экотуризма в Узбекистане', *Современные тенденции и актуальные вопросы развития туризма и гостиничного бизнеса в России*, pp. 445–448.

Халилов, Г.А. (2020) 'Опыт классификации объектов экотуризма и перспективы его развития в Азербайджане', *Вестник Кемеровского государственного университета. Серия: Политические, социологические и экономические науки*, № 1(15), сс. 130–138.

Эштаев, А. ва Маткаримов, Ж. (n.d.) 'Қорақалпоғистон Республикасида туризмни ривожлантириш имкониятлари', *Green Economy and Development*, 1(10), p. 662870.